

Mesna zajednica: mesto ili zajednica?

Three thick white diagonal lines cross the lower half of the red background, starting from the left edge and extending towards the right edge, creating a sense of movement and depth.

Mesna zajednica: mesto ili zajednica?

Autor: Dobrica Veselinović

Izdavač: Mikro art, Nušićeva 8, Beograd

Fotografije: Horda Sage

Grafičko oblikovanje: Radomir Lazović

Autorstvo Nekomercijalno
Deliti pod istim uslovima 3.0 Srbija
(CC BY-NC-SA 3.0 RS)

Publikacija je izrađena uz pomoć regionalne platforme za kulturu
“Kooperativa” kroz projekat “City spaces - spaces for citizens”

Sadržaj

Uvod	5
Šta je to lokalna samouprava?	7
Istorijski pregled nastanka koncepta Mesne zajednice (pravni okvir koji je regulisao oblast, razvoj i geneza do Drugog svetskog rata)	9
- Mesni odbori	
- Stambene zajednice	
- Ustav 1963	
- Ustav 1974	
- Promene društveno - političkog sistema 1990tih	
Pregled trenutnog pravnog okvira koji reguliše okvir za rad mesnih zajednica u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori	15
Pregled mesne samouprave u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori.....	16
Pregled najvažnijih odredbi statuta jedinica lokalne samouprave koje regulišu oblast mesnih zajednica u Srbiji.....	19
Uočeni problemi	23
Predlozi za unapređenje	25
Zaključak	28
Prilog 1 - Studija slučaja Mesna zajednica “Studentski grad” kao umetničko scenski prostor.....	30
Literatura	34

Uvod

Šta je svrha i cilj ovog rada?

Naravno da nije namera autora niti je svrha ovog rada da bude “game changer” na polju lokalne samouprave, te je njegov cilj da postavlja i problematizuje neka pitanja i sa tim u vezi provocira debatu.

Polazeći od osnovne hipoteze da se kroz stepen uključivanja građana u procese odlučivanja o pravcima razvoja jedne zajednice može pokazati i demokračičnost takvog društva u celini, želja nam ja da u ovom radu prouči i osvetli praksu organizovanja građana u lokalnoj zajednici kroz format mesne zajednice. Mesne zajednice predstavljaju specifični oblik lokalne samouprave koji je imao veliki uspon u periodu samoupravnog socijalizma, ali i veliki pad po kolapsu državnog sistema i raspadu države koja je ovaj model “patentirala”.

Koncept mesnih zajednica je donekle inovatorski sa aspekta političke teorije i prakse, ali različiti koncepti upravljanja ispod opštinskih struktura ili na nivou komšiluka postoje i kroz drugačije modalitete i organe pa su tako primeri takvih praksi evidentni u Velikoj Britaniji, Americi, skandinavskim zemljama. Lowndes i Sullivan, u knjizi “How low can you go” donose šematski prikaz nekih tipova uprave i njihovih ciljeva na nivou lokalne zajednice (ili kako oni nazivaju “komšiluka”).

	Oснаživanje lokalne zajednice	Partnerstvo u lokalnoj zajednici	Vlast u lokalnoj zajednici	Upravljanje lokalnom zajednicom
Primarna svrha	Građanska	Društvena	Politička	Ekonomska
Ciljevi	Aktivni građani i povezane zajednice	Prosperitet i obnova u društvu	Aktivno i odgovorno donošenje odluka	Efektivnije pružanje usluga u lokalnu
Tip demokratije	Participativna demokratija	Demokratija zainteresovanih strana	Predstavnička demokratija	Tržišna demokratija
Uloga građana	Građanin: reč	Partner: lojalnost	Glasač: glas	Potrošač: izbor
Institucionalni okvir	Forumi, koperative - zadruga	Odbori za usluge, lokalna partnerstva u manjem obimu	Gradska veća, mesni odbori	Ugovori, sporazumi

Tabela: Tipovi uprave na lokalnom nivou¹

¹ “How low can you go? Rationales and challenges for neighbourhood governance.” Lowndes, Vivien, and Helen Sullivan. *Public administration* (2008)

Koncept “partnerske države” koji zagovara jedan broj teoretičara² okupljenih oko koncepta “zajedničkih dobara” (eng. commons) insistira na novom pristupu i novim politikama, kao odgovoru na krizu postojećih demokratskih poredaka, te traga za rešenjima za probleme koji nastaju u trouglu: država-tržište-građani, baš kroz promociju saradnje između civilnog sektora i građana na najnižem, lokalnom nivou i stvaranje novih odnosa i institucija koje bi u proces donošenja odluka uključili što širi krug građana. Ove teorije iako predstavljaju nova strujanja u političkoj teoriji, zapravo se nastavljaju na liniju samoupravljanja i “obrnutog” principa upravljanja, gde je lokalna zajednica i građanin na prvom mestu i gde “moć” izvire iz njih, ali se ne prepušta drugim strukturama, već ostaje na mestu izvora.

Sa druge strane, ideja je da ovaj rad ponudi i neka praktična rešenja i moguća unapređenja modela upravljanja lokalnom zajednicom koji se realizuje kroz još uvek zastupljen koncept mesne zajednice, a koji iako sada normativno određen i postoji, može se ipak reći da se nalazi u nekakvom vakumu i zapećku te ne ostvaruje svoje proklamovane ciljeve i svrhu. sve probleme, nejasnoće i poteškoće sistem mesnih zajednica predstavlja dobar osnov za nadogradnju i poboljšavanje stepena otvorenosti, dostupnosti i na kraju efikasnosti lokalne samouprave, te participacije građana u donošenju odluka.

Naravno, na samom početku treba da bude jasno da po sredi nije nikakvo fetišiziranje lokalne zajednice kao samo-dovoljne i apsolutno demokratske skupine ljudi, koji eto nekim sticajem okolnosti žive na jednom prosto fizički omeđenom mestu u jednom vremenski ograničenom periodu. Reč je želji da se predloži mnogo šira transformacija međuljudskih odnosa i odnosa moći na relaciji - nosioci političkih i administrativnih funkcija - građani. To zahteva promenu koja dolazi odozgo tj. veru da je delegiranje odgovornosti na niže instance odlučivanja poželjno, ali i možda još veću promenu koja dolazi odozdo - promenu u svesti građana i preuzimanje stvarne, a ne prepuštanje i delegiranje odgovornosti, za sopstveni život i okolinu u kojoj se taj život odvija.

Stoga će ovaj rad pokušati da odgovori na nekoliko pitanja:

- šta je to lokalna samouprava?
- kako je došlo do stvaranja mesnih zajednica?
- koja je geneza njihovog pravnog statusa?
- koji su problemi na koje nailaze u svom radu?
- *kako je moguće unaprediti rad mesnih zajednica?*

Kao dodatak, ovaj rad obogaćen je specifičnim foto-istraživanjem i dokumentovanjem stanja objekata mesnih zajednica na području Beograda. Ovo malo istraživanje imalo je za cilj da na primerima pokaže kako se raspolaže prostornim resursima mesnih zajednica, kakvi su njihovi kapaciteti, potencijali i u kom su trenutno oni stanju.

Drugi dodatak u radu je studija slučaja ustupanja dela prostora mesne zajednice “Studentski grad” na Novom Beogradu za potrebe stvaranja pozorišta zajednice i pokušaj pokretanja novog modela upravljanja javnom imovinom kroz specifičnu formu javno-civilnog partnerstva.

---

2 Videti radove sledećih autora: Michel Bauwens, Vasilis Kostakis, John Restakis

Šta je to lokalna samouprava?

Kako prof. Snežana Đorđević definiše, “Lokalna samouprava je sistem organizacije lokalne vlasti u čijem izboru građani neposredno učestvuju i putem koga odlučuju o najvažnijim pitanjima života i razvoja te zajednice”³. Nadalje, prof. Bogoljub Milosavljević nudi sledeću definiciju: “Lokalna samouprava je naročiti oblik odlučivanja i upravljanja lokalnim zajednicama neposredno od strane stanovnika tih zajednica ili preko biranih predstavnika i drugih organa tih zajednica”⁴, ili pak kako dr. Radivoje Marinković definiše to je „uređen sistem ostvarivanja prava lokalne samouprave, putem kojeg građani u lokalnim jedinicama neposredno i preko svojih slobodno izabranih predstavnika upravljaju javnim poslovima od neposrednog interesa za lokalno stanovništvo, raspoložuci sopstvenim izvorima javnih prihoda i postupajući po načelu ustavnosti i zakonitosti”⁵.

Po opšte utvrđenom stavu, prvi oblici lokalne samouprave nastaju u Evropi negde na prelazu XV u XVI vek. Nastanak lokalne samouprave u tom periodu istorijskog razvoja vezan za srednjovekovne komune-gradove koji su nicali i doživljavali svoj procvat širom Evrope, a u kojima je bilo potrebno urediti život i odgovoriti na svakodnevne izazove u skladu sa potrebama lokalnog stanovništva. Francuskom revolucijom iz 1789. godine, kao i drugim buržoasko-demokratskim revolucijama, kojima su dovedeni u pitanje temelji apsolutističke vlasti kraljeva-monarha, uspostavlja se rudimentalna lokalna samouprava kao nova vlast u pojedinim sredinama. Na taj način može se reći da se stvara specifična lokalna samouprava, koja vremenom postaje manje više deo jedne državne organizacije.

Kad je reč o lokalnoj samoupravi, važno je spomenuti princip supsidijarnosti, koji kaže da se odlučivanje o zajedničkim pitanjima mora preneti na najniži mogući stupanj društvene organizacije. Ovaj pojam se pojavljuje u spisima katoličke crkve krajem XIX veka, a u Europskoj uniji, kao načelo odlučivanja je uveden Mاستriktским ugovorom iz 1993. na temelju Europske povelje o lokalnoj samoupravi iz 1985.

Lokalna samouprava može da bude organizovana kao: jednostepena, dvostepena, trostepena, ili čak višestepena. Ako sledimo klasifikaciju prof. Dejana Milenkovića pod “jednostepenom lokalnom samoupravom se podrazumeva takva organizacija u kojoj postoji samo jedan tip lokalne zajednice, kao što je to slučaj u Švajcarskoj, u kojoj svaka opština (Gemeinde) ima isti status. Dvostepena lokalna samouprava postoji onda kada se u okviru teritorijalne organizacije države na lokalnom nivou obrazuju dva tipa lokalnih jedinica kao što je to slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama: opštine (municipality) i okruzi (county). U trostepenoj lokalnoj samoupravi, obrazuju se tri tipa lokalnih zajednica kao što je to slučaj u Engleskoj sa okrugom (county), srezom (district) i parohijom (parish)”⁶

3 Upporedna iskustva lokalnih samouprava, Magna agenda 2002, Beograd

4 “Sistem lokalne samouprave u Srbiji”, Bogoljub Milosavljević, 2005, Beograd

5 “Lokalna samouprava – stare i nove nedoumice”, Dr Radivoje Marinković, Institut za političke studije, Beograd, 1998

6 “Ka novom statusu gradova u Srbiji - realnost i potrebe”, više autora, Palgo centar, 2007.

Istorijski pregled nastanka i razvoja koncepta Mesne zajednice

U ovom delu predstavimo ustavno-pravni okvir koji je regulisao oblast, ali i razvoj i genezu koncepta mesnih zajednica od Drugog svetskog rata do raspada Jugoslavije 1991. godine. Poćećemo od narodnooslobodilaćkih i mesnih odbora, stambenih zajednica do mesnih zajednica.

Po stvaranju Kraljevine Jugoslavije, uređenje lokalne samouprave je pretrpelo određene promene, no u celini je imalo izgled sličan tadašnjem francuskom⁷ (tj. centralizovanom) modelu. Ipak, lokalna samouprava je imala očuvana osnovna svojstva, posebno na nivou opština, koje su razlikovane na seoske i gradske i bile uređene posebnim zakonima (1933-1934). Srezovi i oblasti, kao viši nivoi lokalne samouprave, na drugoj strani, ostajali su pod jaćim uticajem centralnih organa države. Uvođenjem šestojanuarske diktature 1929. godine, došlo je do ukidanja lokalne samouprave donošenjem *Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna podrućja*, a sa donošenjem *Oktoisanog ustava* dodatno je došlo do ukidanja mnogih sloboda. Novim Zakonom o opštinama, koji je donet 1934. godine, utvrđena je razlika između gradskih i "obićnih" opština: Gradske opštine su imale gradsko veće, koje se sastojalo od određenog broja odbornika, a $\frac{2}{3}$ njih birano je na javnim opštim izborima, dok je $\frac{1}{3}$ postavljao ban. Ban je mogao i da razreši predsednika opštine, i generalno je postojala velika kontrola rada opština. Za svrhu ovog rada, važno je napomenuti da je ovaj zakon utvrdio postojanje mesnog odbora, kao oblika neposredne demokratije. Na taj naćin je uveden zaćetak mesnih zajednica, kao neposredno demokratskog instrumenta i sistema u lokalnoj samoupravi.

Po okonćanju Drugog svetskog rata i po promeni društveno-politićkog uređenja, dolazi do velikih promena u ekonomsko-politićkom sistemu, a samim tim i u funkcionisanju državne uprave i lokalne samouprave. Kako su tokom rata na osloboćenim teritorijama koje su bile pod kontrolom jedinica Narodnooslobodilaćke vojske formirani narodnooslobodilaćki odbori kao glavni organi nove vlasti na tim teritorijama, moćemo reći da su ti odbori bili specifićna vrsta lokalne samouprave sa jedne, ali i klica budućeg sistema mesnih zajednica kao osnovne jedinice lokalne samouprave, što su neki od autora i ideologa Jugoslovenskog samoupravnog socijalizma i podcrtavali. Ovde prevashodno mislimo na Edvarda Kardelja kao jednog od ideologa "Komunalnog sistema"⁸ koji je postavio osnove budućeg sistema samoupravljanja.

Godine 1952 donosi se Opšti zakon o narodnim odborima, te odbori postaju organi samouprave i sastoje se od opšteg predstavnićkog veća i veća proizvođaća, a od 1953. godine poćinje uvođenje koncepta samoupravljanja u ćijem osnovu je bila društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju i upravljanje njima od strane radnih ljudi. Formiraju se samoupravne interesne zajednice, a skupština društveno - politićke zajednice je osnovni organi vlasti. Ustavnim reformama iz 1963. godine se vrši sveobuhvatna rekonstrukcija sistema lokalne samouprave u kojem se insistira na samoupravljanju, a opština postaje osnovna druš-

7 Sistem lokalne samouprave u Francuskoj, nastao u vreme Napoleona, karakteriše jaka centralizovanost i hijerarhija, i više je nalik na upravu, a ne samoupravu.

8 "O komuni", Edvard Kardelj, Radnićka štampa, Beograd 1981.

tveno-politička zajednica. Uvode se i mesne zajednice kao oblik uključivanja građana u odlučivanje o pitanjima vezanim za njihov život i rad. Istovremeno se referendumima i izborima građana ustaljuju kao oblici neposrednog odlučivanja.

Ustavna reforma nastavljena je 1974. godine i njom se vrši široka decentralizacija državne uprave uopšte. Tada su uvedene skupštine opštine, koje su sačinjavale delegacije formirane od delegata radne organizacije, mesne zajednice, društveno-političke organizacije i samoupravne interesne zajednice. Delegati su imali slobodan mandat koji se davao pravo da u skupštini odluče na drugi način, ukoliko je procena da je potrebnom korigovati parcijalni interes grupacije iz koje su delegirani kako se ne bi ugrozio opšti interes. Izvršni organ bio je izvršni odbor, savet ili veće na čelu sa predsednikom. Pored izvršnog organa postojao je predsednik skupštine opštine.

Mesni odbori

U toku Drugog svetskog rata na oslobođenim (a kasnije i na neoslobođenim) teritorijama pod partizanskom kontrolom stvarani su organi narodnooslobodilačke vlasti - narodnooslobodilački odbori kao specifična forma organizacije nove vlasti. Ideja je bila da se pokuša formiranje vlasti od strane "običnog naroda" ali i da se napravi odmak od postojećih struktura i načina organizacije državne uprave, u skladu sa ciljevima narodnooslobodilačke borbe i revolucije koja je bila u toku. Narodnooslobodilački odbori su bili podeljeni na seoske, opštinske, sreske, okružne, oblasne i glavne (koji su posle prerasli u antifašističke skupštine narodnog oslobođenja). Njihova funkcija je postala jasnija na Drugom zasedanju AVNOJa u Jajcu 1943. godine gde su narodni odbori bili apostrofirani kao osnovne jedinice nove vlasti, da bi se na osnovu Ustava FNRJ iz 1946. godine, i *Opšteg zakona o narodnim odborima*, koji je donet 25. maja 1946. godine oni ustoličili kao mehanizam koji građanima daje mogućnost da aktivno učestvuju u vršenju lokalne vlasti. Na osnovu člana 10. Opšteg zakona o narodnim odborima, u selima i manjim gradovima obrazuju se mesni narodni odbori.

Mesni narodni odbori su bili organi vlasti preko kojih narod vrši svoju vlast u administrativno teritorijalnim jedinicama, zatim najviši organi državne vlasti u odnosima lokalnog značaja na svojoj teritoriji i u isto vreme, predstavnički organi izabrani na osnovu opšteg, jednakog i neposrednog izbornog prava tajnim glasanjem. Odbori su imali svoje budžete i statut, i pored opštih poslova koji su bili delegirani svim odborima kao neka vrsta političko-ideološke indoktrinacije, oni su se bavili komunalnim poslovima, infrastrukturom, poljoprivredom i svim onim svakodnevnim aktivnostima koje jedna lokalna zajednica ima. Jedna od takvih aktivnosti je stanovanje, a time se bavimo u sledećem poglavlju. Prema Zakonu o područjima srezova i opština u NR Srbiji od 1. septembra 1955. težište komunalne, samoupravne i lokalne vlasti nije više u srezu nego u opštini kao komuni, u skladu sa tada aktuelnim uvođenjem komunalnog sistema.

Stambene zajednice

Zbog rata uništavanja i razaranja, te nedostatka dovoljnog broja stambenih jedinica, a u skladu sa novim politikama u ovoj oblasti za sprovođenje stambene politike bili su odgovorni narodnooslobodilački odbori.

Već 1945. godine donet je *Zakon o raspolaganju stanovima i poslovnim prostorijama*, a 1950. godine, *Zakon održavanju stambenih zgrada*, na osnovu koga su narodni odbori postali organi upravljanja u većem broju stambenih zgrada u kojima su formirane su stambene uprave koje su radile do 1954. Godine, koje su posle donišenja *Uredbe o upravljanju stambenim zgradama*, preuzele stambene zajednice kao pravna lica.

Na osnovu ove Uredbe, zemljištem na kome su zgrade podignute upravljale su gradske opštine, kao i stanari preko kućnih saveta i stambenih zajednica po osnovu svog prava na stan. Predstavnici svih kućnih saveta stambene zajednice sačinjavali su Savet stambene zajednice. Narodni odborima i stambene zadrugama, obrađene su iz razloga što je koncept "komune" koji se nalazi kod Edvarda Kardelja prošao genezu i razvoj, da bi se preko njih razvila rešenja u ustavu iz 1963. godine po kojem je došlo do formalizovanja koncepta mesne zajednice.

"Mesna zajednica nije pre svega institucija, organizacioni mehanizam, teritorijalna jedinica. Ona je zajednica ljudi i od toga treba uvek polaziti. Zato ona ne trpi shemu ni u pogledu teritorijalnog određenja, ni metoda funkcionisanja, ni organizacionih formi, niti planiranja. Ako je to tako, onda je svaka zajednička ljudska aktivnost u naselju, a ne samo politicka u uzem smislu reci, koja zbližava ljude, razvija solidarnost i samopomoć, svest o zajedništvu (kulturna, sportska, humanitarna, socijalna, zabavna) od znacaja za ostvarivanje mesne zajednice i treba je podizati."

Edvadr Kardelj - "O komuni"

Ustav 1963

Kolika je postala važnost koncepta mesne zajednice, ukazuje činjenica da je Ustav Socijalističke Republike Srbije iz 1963. godine, koji se kolokvijalno nazivao i "povelja samoupravljanja", posvetio značajan deo konceptu mesnih zajednicama kao samoupravnim zajednicama građana seoskih i gradskih naselja. Mesne zajednice se obrazuju umesto ranijih mesnih odbora i stambenih zajednica. Ustavom je uređeno da se statutom opštine može odrediti da mesna zajednica vrši i druge poslove radi zadovoljavanja komunalnih, socijalnih i drugih zajedničkih potreba građana, kao i način finansiranja.

Organizacija, zadaci i način rada mesne zajednice utvrđuju se statutom mesne zajednice u skladu sa statutom opštine što je ostalo kao rešenje i danas, koje se obrađuje kroz posebne zakone, ne ustav.

Ustavom je uređeno da se sredstva mesne zajednice obrazuju iz sredstava koje opština obezbeđuje iz svojih prihoda, iz samodoprinosu građana, iz naknada za usluge, iz sredstava koje u tu svrhu izdvoje radne organizacije i drugih sredstava utvrđenih statutom opštine

Ustav iz 1963. godine nije predvideo stambene zajednice, a juna 1964. godine donet je *Zakon o prestanku njihovog važenja*. Ovim ustavom utrt je put ka normiranju mesnih zajednica kakve poznamo i kakve postoje i dan danas.

Ustav 1974

Najznačajnija novina u ustavnom sistemu SFRJ nastupila je 1971. godine sa donošenjem ustavnih amandmana koji su konstituisali sistem udruženog rada, a po prof. Dimitriju Kuliću u vezi s tim došlo je do promena uvođenjem principa:

- *Sistema društvenog samoupravljanja*
- *Opštinskog sistema*
- *Funkciji mesnih i samoupravnih interesnih zajednica*
- *U primeni delegatskog sistema*
- *U skupštinskom sistemu*
- *Sudskom sistemu*
- *Kao i u promenama koje se tiču položaja Saveznog izvršnog veća, Predsedništva SFRJ, Predsednika ali i drugih organa uprave i društvenog uređenja*⁹

To se praktično ogledalo u tome da mesna zajednica postaje osnova jedinstvenog sistema samoupravljanja i vlasti radničke klase, kao što možemo videti u članu 90. “*Radni ljudi organizuju se na samoupravnoj osnovi u organizacije udruženog rada, mesne zajednice, samoupravne interesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice i utvrđuju koje zajedničke interese, prava i dužnosti u njima ostvaruju.*”¹⁰ Formiranje i rad mesnih zajednica postaju obaveza i zato što predstavljaju konstitutivni element u opštini i svi radni ljudi i građani u naseljenim mestima bili su dužni da se organizuju na toj osnovi.

Radni ljudi i građani su mesnim zajednicama ostvarivali svoje zajedničke interese i solidarno zadovoljavali zajedničke potrebe u oblasti :

- izgradnje i uređivanja naseljenog mesta,
- prostornog i urbanističkog planiranja,
- stanovanja i komunalnih delatnosti,
- dečije, socijalne i zdravstvene zaštite,
- obrazovanja, kulture i fizičke kulture,
- zaštite i unapređenja čovekove životne sredine,
- male privrede, organizovanja i unapređivanja zanatstva, ugostiteljskih i drugih uslužnih delatnosti,
- snabdevanja građana, organizovanja i zaštite potrošača i korisnika usluga,
- zaštite boraca i invalida i drugo.

Ustav iz 1974. godine otvorio je nova polja za participaciju građana u procesima odlučivanja, i stvorio osnovu za funkcionisanje novog sistema, tj. sistema samoupravljanja koji je funkcionisao kroz delegatski sistem. Rešenja postavljena u ovom ustavu, opstala su do kraja života zajedničke države.

Kako Sreten Vujović¹¹ primećuje, u sistemu koji ovaj rad analizira i iz kojeg je proistekao sistem mesnih zajednica postojalo je nekoliko suštinskih problema. Prvi je da je samoupravljanje zapravo uvedeno odozgo i ono je bilo pod de fakto kontrolom vladajuće elite unutar jednopartijskog sistema.

Sreten Vujović čak tvrdi “...*da od Drugog svetskog rata pa gotovo do danas, postoji prevaga političkog podsistema nad ostalim podsistemima kao opšta osobina prakse društvenog uređenja. Suprotno partijskoj ideologiji po kojoj se društvena nejednakost utemeljuje i u*

9 “Novi ustavi i ustavne promene”, Dimitrije Kulić, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 1974.

10 Ustav SFRJ iz 1974. godine

11 “Način života u novim stambenim naseljima za vreme socijalizma”, dr Sreten Vujović

ekonomskom podsistemu ('u proizvodnim odnosima') i pod vođstvom radničke klase, mehanizme realizacije nove jednakosti preuzeo je politički sistem i partijski vrh. Dakle, budući da je u socijalizmu politički podsistem imao prevagu nad drugim podsistemima (ekonomskim i kulturnim), odnosno pošto je u njemu postojao politički monopol, zvanična koncepcija jugoslovenskog samoupravnog socijalizma bila je, u stvari, neegalitariistička, zato što je u primarnim odnosima zastupala nejednakost ljudi. Otuda prozilaze i sve ostale nejednakosti uključujući i nejednakosti u odlučivanju građana na lokalnom nivou."¹²

Šta je to praktično značilo? Po nekim podacima procenat članova Komunističke partije u mesnim odborima (kao začecima mesnih zajednica) krajem 1950ih bio je između 50-60%, dok je taj procenat u populaciji nije bio iznad 10%.¹³ Ovo se ogledalo da su uglavnom najvažnije odluke donošene u trouglu između predsednika opštine-direktora društvenog preduzeća i partijskog sekretara.

Pitanje koje ostaje je kako razrešiti ovaj problem. Ukoliko se mesnim zajednicama ne obezbedi dovoljna samostalnost i sloboda u odlučivanju, zašto bi se iko uključio u njihov rad? Sa druge strane ukoliko od mesnih zajednica napravimo "male opštine" koji su mehanizmi pomoću kojih sprečavamo da se postojeći model partijske podele plena reprodukuje i na njih.

Promene društveno - političkog sistema 1990ih

Jugoslavija nestaje u krvavom ratu i sveopštem raspadu političkog i ideološkog sistema, te svaka od dotadašnjih republika nastavlja razvoj kao samostalna država. To je imalo za posledicu i skoro kompletnu reviziju i menjanje koncepta sistema lokalne samouprave i otklon od ideološkog okvira koji je bio prisutan do tad.

Srbija donosi nov Ustav 1990. godine, u kome se utvrđuje da je opština teritorijalna jedinica u kojoj se ostvaruje lokalna samouprava, a Ustav Jugoslavije iz 1992. godine samo utvrđuje da je pravo na lokalnu samoupravu garantovano u skladu sa ustavom svake članice.

Ono što nam se čini važnim za zaključke ovog rada je da je Ustav SRJ u isto vreme propisao da su nepokretnosti i druga sredstva koja koriste jedinice lokalne samouprave u državnoj svojini, zbog čega je i Srbija donela *Zakon o sredstvima u svojini Republike Srbije (1995)*, kojim je jedinicama lokalne samouprave oduzeto svojinsko pravo, čak i na zgradama u kojima su se same opštine nalazile

Novim Zakonom o lokalnoj samoupravi donetim 1991. godine kaže se da se *u Republici Srbiji lokalna samouprava ostvaruje u opštini, gradu i gradu Beogradu, kao teritorijalnim jedinicama lokalne samouprave.*

Dodatni pritisak na lokalnu samoupravu u ovom periodu nastupio je donošenjem novog zakona 1999. godine koji je poslužio da centralna vlast preuzme još veću kontrolu nad radom opština. Rešenjima u ovom zakonu, kao što su - razlika između izvornih i prenetih nadležnosti, čime je "lokal" ostao bez velikog broja nadležnosti, a povrh svega je i drugim zakonskim rešenjima utvrđeno da lokalna vlast mora da svoj rad usaglašava sa centralnom vlašću. Rigidnost zakona ilustruju primeri rešenja koji su takvi da je Vlada imala mogućnost da ras-

12 "Način života u novim stambenim naseljima za vreme socijalizma", dr Sreten Vujović

13 "Mjesne zajednice u Bosni i Hercegovini Izazovi i perspektive institucionalnog Razvoja", Analitika 2014.

pusti skupštinu opštine bez obrazloženja, te ukine neki akt ili odluku koji je opština donela.

Sa aspekta ovog rada je važno da je ovaj zakon ponovo dao mogućnost formiranja mesnih zajednica, ali se nije preciziralo ko ih formira. Definisano je da mesne zajednice imaju savet, predsednika, statut i finansije.

Posle septembarskih izbora i peto-oktobarskih političkih promena, dolazi do promene sistema, te je donošenje novih zakonskih rešenja predstavljalo proces u kome su učestvovali i organizacije civilnog društva, pa je i zakon imao za cilj da unese novine i rešenja koja su bila u skladu sa praksama iz razvijenih zemalja zapadne Evrope, te predstavlja značajan napredak na dodatašnju praksu.

Novi Zakon o Lokalnoj samoupravi usvojen je u februaru 2002. godine i on jamči *pravo građana na lokalnu samoupravu* koje se ostvaruje *neposredno i preko slobodno izabranih predstavnika*, a radi *upravljanja javnim poslovima od neposrednog, zajedničkog i opšteg interesa za lokalno stanovništvo*¹⁴.

Tematika mesnih zajednica obrađena je Članom 7. *Radi zadovoljavanja opštih, zajedničkih i svakodnevnih potreba stanovništva na određenom području, jedinica lokalne samouprave može da obrazuje mesnu zajednicu ili drugi oblik mesne samouprave, u skladu sa zakonom i statutom. Kao i* Članom 10, u kome se navodi da je statut osnovni pravni akt lokalne samouprave, kojim se uređuje i rad i osnivanje mesnih zajednica.

Detaljnije o normiranju rada mesnih zajednica, nalazi se u poglavlju IV, pod nazivom "Mesna samouprava", te u članovima 70-75. gore pomenutog zakona. U ovom zakonu se pored mesnih zajednica pominju i "drugi oblici mesne samouprave" bez navođenja koji bi ti oblici bili.

U njima se govori gde i kako se mogu formirati mesne zajednice, da odluku o tome donosi skupština nadležne opštine, da se mesne zajednice formiraju kao pravna lica, sa statutom i organima upravljanja. Što se tiče finansiranja mesne zajednice mogu računati na sredstva koja jedinica lokalne samouprave prenese mesnoj zajednici, odnosno drugom obliku mesne samouprave; 2) sredstva koja građani obezbeđuju samodoprinosom; 3) sredstva od naknade za usluge; 4) pokloni i druga sredstva. Konačno Članom 75. se definiše da se *Odlukom skupštine jedinice lokalne samouprave može se svim ili pojedinim mesnim zajednicama i drugim oblicima mesne samouprave poveriti vršenje određenih poslova iz izvornog delokruga lokalne samouprave, uz obezbeđivanje za to potrebnih sredstava. Pri poveravanju poslova polazi se od toga da li su ti poslovi od neposrednog i svakodnevnog značaja za život stanovnika mesne zajednice*¹⁵.

Zakon o Lokalnoj samoupravi iz 2007. godine iako donosi neka unapređenja u odnosu na prethodni zakon, na polju regulisanja okvira funkcionisanja mesnih zajednica nema skoro nikakvih unapređenja i novina, sem što se njime delimično unapređuje proces formiranja mesnih zajednica, te se prilikom njihovog formiranja mora pribaviti mišljenje građana koji žive na toj teritoriji (član 73.)¹⁶

U ostalim zemljama regiona, primetan je isti trend, tako da se na mesne zajednice gleda kao na relikv prošliosti tako da se i u semantičkom polju nastoji napraviti raskid sa praksom samoupravljanja i konceptom mesnih zajednica.

14 Zakon o lokalnoj samoupravi, 2002.

15 Zakon o lokalnoj samoupravi, 2002.

16 Zakon o lokalnoj samoupravi, 2007.

Pregled trenutnog pravnog okvira koji reguliše okvir za rad mesnih zajednica u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori

Oblast rada mesnih zajednica detaljnije je određena nizom pravnih akata koji su na snazi u Republici Srbiji, a to su pre svega: *Zakon o lokalnoj samoupravi* (“Radi zadovoljavanja potreba i interesa lokalnog stanovništva u selima se osnivaju mesne zajednice i drugi oblici mesne samouprave”), *Zakonom o glavnom gradu*, (“Postupak osnivanja i ukidanja mesnih zajednica i drugih oblika mesne samouprave uređuju se Statutom grada.”) *Zakon o finansiranju lokalne samouprave*. Pored ovih zakona postoji i nekoliko strategija koje dodiču ovu problematiku.

Svaka lokalna samouprava svojim posebnim pravnim aktima, uglavnom **statutima** detaljnije reguliše delokrug rada i načine upravljanja i odlučivanja za mesne zajednice, o čemu će biti reči i posebnom poglavlju.

U Republici Hrvatskoj lokalna samouprava se definiše kao oblik “*sudelovanja građana u upravljanju lokalnim poslovima.*” Pravni okviri njenog uspostavljanja u Republici Hrvatskoj utvrđeni su čl.133.st.4. Ustava Republike Hrvatske (Narodne novine 56/90., 135/97., 113/00., 28/01. i 76/10.), poglavljem VII. Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi (NN 33/01., 60/01., 129/05., 109/07., 125/08., 36/09., 150/11. i 144/12.) te poglavljem V. Zakona o Gradu Zagrebu (NN 62/01., 125/08. i 36/09.). *Mjesni odbori* (mesne zajedice) su jedan od oblika organizacije “*mjesne (lokalne) samouprave (uz gradske kotareve i gradske četvrti kao posebne oblika) te samim time model distribucije političke moći na lokalnoj razini*”¹⁷

U Crnoj Gori *Zakonom o lokalnoj samoupravi* predviđeno je da “*radi stvaranja uslova za što neposrednije i efikasnije vršenje poslova i zadovoljavanje potreba lokalnog stanovništva lokalna samouprava ostvaruje se i u mjesnoj samoupravi*”¹⁸. Posebnim odlukama o mjesnim zajednicama opštine u skladu sa svojim statutima donosi odluku kojom se one i formiraju i kojom se normira njihov rad, organi, načini odlučivanja.

17 <https://pravosudje.gov.hr/istaknute-teme/antikorupcija-6154/rezultati-istrazivanja-o-transparentnosti-rada-lokalnih-i-regionalnih-jedinica/mjesna-samouprava/7675>

18 *Zakon o lokalnoj samoupravi Crne Gore* http://uom.me/wp-content/uploads/2015/02/Zakon-o-lokalnoj-samoupravi_2003-2014.pdf

Pregled mesne samouprave u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori

Zemlja	Oblik/status	Svrha	Izbori	Funkcije
Hrvatska	Mesni odbori, gradske četvrti i kotari (neobavezni). Pravne osobe. Osnovani statutom opštine. Građani, udruženja i druga tela propisana statutom mogu inicirati osnivanje.	Oblik neposrednog učešća građana u odlučivanju o pitanjima od uticaja na njihov život i rad	Članovi veća direktno birani tajnim glasanjem, izborna procedura slična lokalnim izborima.	Propisuje ih opštinski statut. Veće odbora usvaja program rada, pravila, poslovnik, finansijski plan i izvještaj. Poslovi opštine mogu im se poveriti i finansiraju se iz opštinskog budžeta.
Crna Gora	MZ obavezne, osnivaju ih građani građanskom inicijativom na zboru, izuzetno skupština opštine. Pravna osoba.	Građani u MZ-u odlučuju ili učestvuju u odlučivanju o zadovoljavanju lokalnih potreba i interesa u različitim oblastima	Propisano odlukom opštine. Odlukom na zboru građana inicirani izbori, imenovana komisija. Javno ili tajno glasanje na zboru.	Građani odlučuju o potrebama/ interesima u oblasti komunalnih delatnosti, stanovanja, zaštite potrošača, kulture, sporta itd.
Srbija	MZ i drugi oblici. Pravna osoba. Osniva skupština opštine uz mišljenje stanovnika.	Zadovoljavanje opštih, zajedničkih, svakodnevnih potreba stanovnika određenog područja.	Propisano statutom opštine.	Propisano lokalnim aktima. Može se poveriti obavljanje poslova opštine, uz osiguranje sredstava. Rad opštinske uprave može se organizovati u MZ.

Tela	Finansije	Učešće građana	Zemlja
Veće i predsednik veća	Propisano statutom opštine.	Zbor građana za raspravu o potrebama i interesima građana, za davanje predloga o relevantnim mesnim pitanjima, savetovanje opštine. Saziva se za deo mesnog odbora. Referendum može predložiti većina veća mesnih odbora u opštini.	Hrvatska
Savet, nadzorni odbor	Propisano odlukom opštine; prihodi opštine ustupljeni MZ-u, doprinos lokalnog stanovništva, naknade za usluge, donacije, pokloni itd. Mogu posedovati imovinu.	Zbor građana, referendum MZ-a, drugi oblici u skladu sa statutom i odlukom opštine	Crna Gora
Savet, nadzorni odbor	Sredstva se određuju odlukom o opštinskom budžetu. Uključuje sredstva iz budžeta, samodoprinos, donacije, prihode iz aktivnosti MZ-a.	Zbor građana, građanske inicijative, referendumi, drugo.	Srbija

ЗБОГ СЕЗОНЕ ГОДИШЊИХ
ОДМОРА, ПРИТИСАК СЕ
НЕЌЕ МЕРИТИ ОД
19. VII - 30. VIII 16.

Д.З. ВРАЧАР
ПАТРОНАЖНА СЛУЖБА

ДОМ ЗДРАВЉА "БРАЧАР"

ПОЛИВАЛЕНТНА ПАТРОНАЖНА СЛУЖБА

МЕРЕЊЕ КРВНОГ ПРИТИСКА

и здравствено васпитни разговор са Вашом патронажном сестром

УТОРАК ОД 10 до 11 сати

Месна заједница **САЗОНОВА бр.119**

Pregled najvažnijih odredbi statuta jedinica lokalne samouprave koje regulišu oblast mesnih zajednica u Srbiji

Osnovni akt kojim se uređuju svi poslovi tj. poslovi koji su od *neposrednog i svakodnevnog* značaja za život stanovnika mesne zajednice, mesnih zajednica je statut. U tom dokumentu koji mora biti u skladu sa statutom opštine, odnosno grada i aktom o osnivanju, utvrđuju se poslovi koje vrši, organi i postupak izbora, organizacija i rad organa, način odlučivanja, finansiranje, nadležnosti i druga pitanja od značaja za rad mesne zajednice.

Izbor

Izbore za savet mesne zajednice raspisuje predsednik skupštine opštine, a članovi saveta mesne zajednice se biraju na period od četiri godine. Izbori se održavaju na teritoriji te mesne zajednice, a organi za sprovođenje izbora su komisija za sprovođenje izbora i birački odbor. Komisiju imenuje savet ili organ koji je raspisao izbore. Pravo da bira članove saveta i da bude biran za člana saveta ima svaki punoletni građanin koji ima prebivalište na teritoriji mesne zajednice. (u pojedinim statutima postoji ograničenje da niko ne može biti dva puta uzastopno izabran za člana saveta)

Na prvoj sednici bira se predsednik saveta većinom glasova prisutnih članova koji dolazi iz redova članova saveta. Predsedniku može prestati mandat pre isteka vremena na koje je izabran, a on predstavlja mesnu zajednicu, stara se o radu saveta, saziva sednice i predse-dava sednicama saveta, predlaže dnevni red sednica i vrši druge poslove u skladu sa statu-tom mesne zajednice. Predsednik saveta je dužan da sazove sednicu saveta najmanje jednom u tri meseca ili na zahtev određenog broja članova saveta ili određenog broja građana.

Savet odlučuje na sednicama, za koje je potreban kvorum, a odluke se donose većinom glasova prisutnih članova. Pojedini statuti predviđaju kao razlog za prestanak mandata i ne-koliko neopravdanih izostanaka sa sednica saveta. Broj izostanaka je različit, ali se najčešće sreću rešenja tri uzastopna izostanka ili najmanje pet uopšte¹⁹

Razlozi za raspuštanje saveta i prevremene izbore takođe su propisani i to su slučajevi kada savet ne zaseda duže od tri meseca, ako se ne donese statut, finansijski plan i program rada u određenom roku ili u slučaju kada se građani na referendumu izjasne za raspuštanje saveta.

Organi

Što se tiče organa mesne zajednice, iz analize “Korak ka građanima” koju je CeSID radio se razlikuju se četiri vrste statuta mesnih zajednica. *Prvu grupu čine statuti onih mesnih zajednica u kojima je kao jedini organ naveden savet mesne zajednice. U drugu grupu ulaze one mesne zajednice u kojima*

19 “Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji”, Srećko Mihajlović, CeSID, Beograd 2006.

je organ mesne zajednice pored saveta i sekretar, a treću grupu činili bi statuti u kojima nisu posebno navedeni organi, već su navedeni svi oblici odlučivanja građana. Konačno, četvrta grupa su one mesne zajednice čiji statuti ne razlikuju jasno organe odlučivanja i njihova pomoćna tela, već i njih navode kao organe odlučivanja, pa se tako komisije i druga radna tela navode kao organi odlučivanja.²⁰

Odlučivanje

Građani učestvuju u odlučivanju u mesnim zajednicama kroz izabrane organe, i neposredno. Što se tiče neposrednog odlučivanja građana, poznata su tri instrumenta koja se propisuju, a koja bi trebala da omoguće neposredno odlučivanje građana o pitanjima koja su iz delokruga nadležnosti mesnih zajednica.

Ovi instrumenti su identični onima koje zakon propisuje i na nivou opštine, pa je za neku drugu analizu koliko puta i sa kojom efikasnošću su ovi instrumenti korišćeni, a koliko su ostali samo kao mogućnosti i slovo na papiru.

Zbor građana

Zbor građana predstavlja specifičnu formu sastanka zainteresovanih ljudi na teritoriji jedne mesne zajednice koja se na taj način oglašava o nekom pitanju. Zbor odlučuje većinom glasova, a onda se odluke prosleđuju nadležnim organima koji po tom pitanju moraju da se oglase u roku od 60 dana.

Iako neki statuti imaju jasnije definisano ko i pod kojim uslovima saziva zbor (savet ili predsednik saveta mesne zajednice, predsednik opštine, skupštine opštine, odbornik ili poslanik), kao i koji je broj zainteresovanih potreban da bi se odluke donesene mogle smatrati legitimnim. U većini slučajeva to je 10% od biračkog tela tj. upisnih birača na toj teritoriji.

Gradanska inicijativa

Gradanska inicijativa je način učešća građana koji na ovaj način mogu da predlažu skupštini opštine/grada donošenje nekih akata, a sve radi rešavanja određenog pitanja iz njene nadležnosti. Skupština opštine/grada dužna je da u roku od 60 dana dostavi obrazložen odgovor na inicijativu. Da bi gradanska inicijativa bila punovažna, mora biti podržana određenim brojem potpisa birača upisanih u birački spisak. Zakon o lokalnoj samoupravi predviđa da taj broj ne može biti manji od 10 % birača, ali pojedini statuti predviđaju da je neophodno da inicijativu podrži i do 25 % birača, što jasno predstavlja otežavanje građana da na ovaj način ostvare svoja prava, ali i vodi lošijem vođenju politike na lokalnom nivou jer ne omogućava pun demokratski potencijal ovog instrumenta.

Referendum

Prema zakonu referendum raspisuje skupština opštine, mada neki statuti mesnih zajednica predviđaju da referendum može raspisati savet mesne zajednice. Inicijativu za raspisivanje referenduma po zakonu mogu pokrenuti i građani, a prema statutima nekih mesnih zajed-

---

20 "Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji", Srećko Mihajlović, CeSID, Beograd 2006.

nica ovo pravo na nivou mesne zajednice dato je i određenom broju članova saveta mesne zajednice. Odluka na referendumu je doneta ako je za nju glasala većina birača koji su glasali, pod uslovom da je na referendum izašlo više od polovine upisanih birača

Finansije

Naravno da se bez finansijskih sredstava ne može, tako su i finansijska sredstva potrebna za obavljanje poslova mesne zajednice i bez njih ne može biti ni njihovog rada. Sredstva pribavljaju se iz:

- budžeta opštine/grada,
- putem samodoprinosu,
- naknade za usluge,
- poklona i drugih sredstava.

Za obavljanje poslova koje opština/grad poveri mesnoj zajednici prenosi joj i sredstva neophodna za obavljanje tih poslova. Finansije se troše u skladu sa planovima i programima mesnih zajednica. U pojedinim statutima predviđena je obaveza mesnih zajednica da podnose finansijski izveštaj jedinici lokalne samouprave.

Samodoprinos

Mesni samodoprinos može biti jedan od izvora finansijskih sredstava mesne zajednice, kao što je i propisano zakonom. Inicijativu za uvođenje samodoprinosu mogu pokrenuti odbornici skupštine opštine/grada ili građani kao građansku inicijativu (više o načinima pokretanja građanske inicijative u delu koji se bavi neposrednim uključivanjem građana), koja se podnosi skupštini opštine/grada. U pojedinim statutima predviđeno je da inicijativu (podnosi program samodoprinosu) za donošenje odluke o samodoprinosu može podneti savet mesne zajednice ili najmanje 20 % birača od ukupnog broja birača sa teritorije za koju se predlaže uvođenje samodoprinosu.

Skupština opštine/grada utvrđuje predlog odluke o uvođenju samodoprinosu, a interesantno je da pored novca on može biti u robi ili radu.

Nadležnosti

Nadležnosti mesnih zajednica su jasno definisane aktima lokalne samouprave, pa pošto smo se time bavili u prethodnim poglavljima ne bi ulazili ponovo u tu tematiku, već bi se fokusirali na konkretne nadležnosti ograna mesnih zajednica. U nadležnosti spada:

- *donošenje statuta, poslovnika o radu, plana i programa rada, finansijskog plana i završnog računa;*
- *iniciranje uvođenja samodoprinosu i nadzor nad njegovom realizacijom;*
- *sazivanje zbora građana i sprovođenje odluke zbora građana;*
- *obrazovanje komisija, odbora i drugih radnih tela;*
- *drugi poslovi utvrđeni odlukom o mesnoj samoupravi i statutom mesne zajednice*²¹

21 "Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji", Srećko Mihajlović, CeSID, Beograd 2006.

Strategije

Mnogi strateški dokumenti koji se bave razvojem gradova, državne uprave i civilnog društva spominju mesne zajednice, doduše bez većeg konceptualnog pomeranja ka njima, već više pokušavaju da ih iskoriste kao alat tj. prorstorno-administrativnu mogućnost da se ostvari što bliži kontakt građana i uprave i to u vršenju već zadatih poslova lokalnih vlasti, da se unapredi put u dobijanju informacija i dokumenata građana, ali i da se ostvari veća participacija građana u procesima odlučivanja.

*Strategija razvoja državne uprave*²² kao preporuku, vezanu za tematiku ovor rada, iznosi da je potrebno detaljnije urediti položaj mesnih zajednica, čime se povećava osećaj pripadnosti građana lokalnoj zajednici i motivisanost za učešće u procesu odlučivanja.

U strategiji razvoja grada Beograda²³, na nekoliko mesta nailazimo na preporuke za unapređenje delokruga rada i nadležnosti mesnih zajednica.

- *Grad će pripremati sve razvojne strategije i druge planske sektorske dokumente uključujući gradske opštine aktivno u sve procese. Opštine se za ove procese mogu aktivno pripremiti samo uključivanjem mesnih zajednica i građana, identifikujući postojeće stanje, potrebe i probleme.*
- *Razvoj kulture u mesnim i lokalnim zajednicama unapređenjem prostora za kulturne aktivnosti*
- *Podrškom gradskim opštinama, naročito siromašnijim i manje razvijenim, da obezbede prostore u mesnim zajednicama i finansiraju inicijalne projekte u oblasti socijalne zaštite;*
- *rad će povećati broj predloga odluka, izveštaja o radu javnih preduzeća i programa javnih preduzeća i službi o kojima se organizuje i vodi javna rasprava u mesnim zajednicama i finansirati informativne kampanje čiji je cilj povećanje broja građana koji su zainteresovani da na ovim javnim raspravama aktivno učestvuju*

Zajedničko ovim strategijama je želja da se građani na najbolji i najefikasniji način uključe i proces donošenja odluka, kao i da se napravi saradnja sa organizacijama civilnog društva kao održiviji mehanizam. Problem je nedostatak implementacije i njihova dalja operacionalizacija u akcione planove.

---

22 *Strategija razvoja državne uprave*, dostupno na: <http://www.mduls.gov.rs/doc/dokumenta/dokumenta/Strategija%20reformne%20javne%20uprave%20u%20Republici%20Srbiji.pdf>

23 *Strategija razvoja grada Beograda, Ciljevi koncepcija i strateški prioriteti održivog razvoja*, Mart 2011. http://www.beograd.rs/images/file/6942bb8d4165c5fdb13fd5b97a55af2f_1235293219.pdf

Uočeni problemi

Postoje brojni problemi koji su kompleksni i može se reći strukturalni, a nedostatak dubinskih istraživanja o ovoj tematici dodatno komplikuje situaciju i proces saznavanja. Polazišna tačka i najsveobuhvatniji izvor predstavlja istraživanje javnog mnjenja Centra za slobodne izbore i demokratiju (CESiD) u okviru projekta “Podizanje kapaciteta mesnih samouprava” u periodu od 25. do 31. januara 2006. godine. Ovo istraživanje pokazuje nam da čak 63 % ispitanika nije uopšte obavješteno o radu saveta, 24 % je delimično obavješteno, dok samo 13 % ispitanika smatra da jeste obavješteno o radu osnovnog organa mesne zajednice, a u skladu sa ovim nalaz je i da gotovo četiri petine ispitanika (78 %) uopšte nije aktivno u radu mesne zajednice.²⁴ Zbog svega ovoga ne čudi ni podatak da je svega 23 % ispitanika je učestvovalo na izborima za savet mesne zajednice, naspram 77 % onih koji nisu pokazali spremnost da biraju svoje predstavnike u MZ²⁵. Ovo ukazuje da je poverenje i stepen uključenosti građana u rad mesne samouprave na jako niskom nivou, što se preslikava i na aktivnosti koje realizuju mesne zajednice. Više po tom pitanju se može naći u jednoj drugoj anketi - “Pavlović/Križanić, “Rural Governance in Serbia”²⁶ koja je sprovedena u Srbiji 2006. godine, a u kojoj su nalazi pokazali da je čak 78% građana koji su bili obuhvaćeni istraživanjem nije bilo uključeno u bilo kakvu aktivnost koju su organizovale mesne zajednice.

Kao zabrinjavajuć donosimo podatak da se 76 % ispitanika nikada nije obraćalo mesnoj zajednici, dok su se ostalih 24 % obraćali jednom ili više puta (od toga 8 % njih se obraćalo jednom, a 16 % više puta)²⁷.

Imajući u vidu sve ovo gore navedeno, može se reći da se glavni nalazi mogu sabrati u nekoliko glavnih pravaca, koji su:

- Mala transparentnost rada
- Niska participacija građana u radu mesnih zajednica
- Nedovoljno jasna procedura i način izbora organa mesnih zajednica
- Finansijska i imovinska nezavisnost od nadređene lokalne samouprave
- Nedovoljno razrađen delokrug rada i podela nadležnosti
- Loša percepcija od strane jednog broja građana (možemo reći da je ovo povezano sa svim gore navedenim problemima)

24 “Korak ka građanima”, više autora, CESiD, 2006, str. 31

25 “Korak ka građanima”, više autora, CESiD, 2006, str 32

26 “Rural Governance in Serbia”, Pavlović Križanić, 2006. str. 144.

27 “Korak ka građanima”, više autora, CESiD, 2006, str 32

Predlozi za unapređenje

Konkretni predlozi za unapređenje rada:

Kao što smo videli i prethodnom delu, problema u funkcionisanju i radu mesnih zajednica je mnoštvo i oni sežu duboko u društveno-politički sistem. Ovako duboki problemi ne mogu se brzo i lako rešiti, pogotovu bez sveobuhvatnog pristupa i širokog konsenzusa u društvu. No u tim poteškoćama i problemima možda leže i velike mogućnosti? Šta ako ta rešenja nisu toliko daleko od nas već je možda potrebno obrnuti perspektivu? Možda je potrebno primeniti metodu indukcije, a ne dedukcije?

Generalna opservacija, i preporuka koja naravno ostaje na najopštijem i političkom nivou, je promena pristupa upravljanju i transformacija odnosa države i građana iz podaničkog u partnerski. Po našem mišljenju, domen lokalne samouprave je polje gde treba isprobati dužnije modele i učiti iz tih iskustava.

Povećanje participacije građana u radu mesnih zajednica

Povećanje participacije, po našem mišljenju moguće je ostvariti kroz tri paralelna procesa:

1. Informisanje

Potrebno je više poraditi na kanalima distribucije informacija, a na tom polju kao rešenja nameću se oglasna tabla ispred objekta, jedinstvena prezentacija (formiranje uniformnog sajta ili pak stvaranje posebnog dela zvanične prezentacije opštine) na kome bi mogle da se nađu sve informacije (kao na primer: <http://mesnazajednica.rs>) pozivi obaveštenja, i izveštaji o radu.

Uvođenje obavezne javne prezentacije rada opštinskih i organa mesne zajednice (u statutu već postoji funkcija zbora građana koji se može zakazati od strane organa mesne zajednice) Obavezno informisanje o aktivnostima mesnih zajednica putem opštinskog lista.

Godišnja prezentacija plana i programa rada, i izveštaja o realizovanim aktivnostima građanima mesne zajednice. Približavanje procedure izbora za organe mesne zajednice građanima.

2. Konsultovanje i zajedničko donošenje odluka

U nekim jedinicama lokalne samouprave uobičajeno je organizovanje javnih uvida i prezentacija urbanističko-arhitektonskih konkursa, no nažalost to ne predstavlja pravilo, već izuzetak. Da bi se ovo unapredilo potrebno je modifikovati pravilnik o Načinu i izradi planskih dokumenata, kao i pravilnike o radu Komisija za planove lokalnih samouprava na čijoj teritoriji se nalaze mesne zajednice.

Ovakav jedan iskorak bi predstavljao značajnu promenu u odnosu vlast-građani u smislu da bi na mala vrata doneo promenu paradigme da je građanin-podanik koji mora da dođe na "noge" donosiocima odluka, i to u jednom vrlo konkretnom i životnom polju, kao što je urbanistički razvoj.

3. Neposredno učestvovanje

Mišljenja smo da bi smanjivanje kvote za građansku inicijativu na 5% ili čak 3% broja birača na teritoriji imalo za rezultat povećanje broja inicijativa koje dolaze od strane građana. Polazeći od sveopšteg pada participacije, i ne učestvovanja, kvotu bi trebalo spustiti i na taj način omogućiti širu diskusiju o raznim pitanjima u lokalnoj zajednici.

U pojedinim statutima predviđena je obaveza mesnih zajednica da podnose finansijski izveštaj jedinici lokalne samouprave.

Finansijska održivost

Potrebno je razviti veću finansijsku i imovinsku nezavisnost od nadređene lokalne samouprave, kroz promociju samodoprinosu i drugih inovativnih modela sakupljanja sredstava, ali i kroz uključivanje građana u rasprave o budžetu, primenu participativnog budžetiranja kao forme zajedničkog planiranja troškova u lokalnoj zajednici.

Jedna od preporuka koja je izneta u publikaciji “Neposredno učešće građana u upravljanju lokalnom zajednicom Problemi, izazovi i preporuke za unapređenje procesa” je da je potrebno početi sa detaljnijom razradom drugih oblika mesne samouprave (osim mesnih zajednica), koji mogu da odgovore na potrebe različitih tipova naselja, posebno gradskih, što nam se takođe čini kao logičan predlog.

Zaključci

Proces pisanja ovog rada bio je istovremeno i jedno interesantno putovanje. “Povratak u prošlost” i saznavanje geneze nastanka ovog oblika organizovanja lokalne samouprave imali su na mene veliki uticaj, omogućivši mi da neka svoja stanovišta o načinu i modelima organizovanja lokalne samouprave, njihovom odnosu prema građanima, ali i mogućnostima koje građani imaju, produbim i proširim. Povrh svega, imao sam mogućnost da promislim o mogućim rešenjima koja se mogu u skladu sa postojećim pravno-zakonodavnim okvirom promeniti, kako bi se praksa unapredila.

Sa druge strane, pravno-proceduralna “šuma propisa”, umesto da olakša i omogući ostvarivanje punog demokratskog kapaciteta ovog oblika lokalne samouprave, zapravo čini obrnuto - odaljava mesne zajednice od krajnjih korisnika i upravljača, građana.

Zaključićemo da je funkcija mesnih zajednica u velikoj meri ostala, i da je razvijena pogotovu u seoskim sredinama, kao i da potencijal postoji, da su mogućnosti velike, a da njihovo ostvarivanje zavisi od političke volje donosioca odluka, ali i od pritiska građana da svoja prava odbrane ali i da neka prava ponovo steknu.

Prilog 1.

Studija slučaja Mesna zajednica “Studentski grad” kao umetničko scenski prostor²⁸

Ustupanje prostora mesnih zajednica po nama predstavlja veliko polje za razvoj lokalnih zajednica, a nažalost mali je broj primera gde su opravdane potrebe²⁹ lokalnih udruženja i građana dočekane sa uvažavanjem, te gde se ostvarila neka vrsta institucionalne i strukturalne saradnje između javnog i civilnog sektora, van očekivanog polja saradnje institucija sa političkim stranakama.

Opština Novi Beograd i njena ustanova kulture Novobeogradska kulturna mreža (NBKM) koja je zadužena za koordinaciju objektima mesnih zajednica na ovoj opštini uspostavili su saradnju sa udruženjima građana *Kontekst*, *Scena Carina* i *ApsArt*, kojom je predviđeno ustupanje prostora mesne zajednice „Studentski grad“ za umetničke programe septembra 2011. godine.

Protokol o poslovno-tehničkoj saradnji potpisan je u prostorijama MZ „Studentski grad“ (Narodnih heroja 30), od strane zamenika predsednika opštine Novi Beograd, Miloša Petrovića, direktorke NBKM, Ane Vrbanec, predsednice Upravnog odbora Udruženja „Kontekst“, Vide Knežević, predsednice Scene Carina, Nataše Milović i izvršne direktorke ApsArta - centra za pozorišna istraživanja, Aleksandre Jelić.

Protokolom je predviđeno da se udruženjima ustupa na korišćenje, bez naknade, prostor velike sale mesne zajednice. Potpisivanjem Protokola želelo se stvoriti institucionalni okvir u kojem će udruženjima biti pružena prilika da zajednički stvaraju novu kulturnu vrednost na nivou mesne zajednice i opštine, a njihov rad će, pružanjem prostora za realizaciju programa i oslobađanjem od drugih troškova u vezi sa prostorom, pomoći NBKM i opština Novi Beograd.

U prostoru ove mesne zajednice do juna 2016. godine realizovano je više od 100 programa (predstava, radionica, predavanja, tribina, izložbi), a uložena su značajna materijalna sredstva u renoviranje prostora i produkciju programa koja su obezbedile organizacije-korisnice.

Iako je predviđeno da se Protokol potpisuje na vreme od šest meseci, te da se posle produži na duži period, kao i prvobitno očekivanje da će se ostvariti kvalitetna saradnja u dužem vremenskom periodu, pored svih ograda da ovaj protokol nije bio idealan, nažalost veći napredak nije ostvaren, te su udruženja i dalje u nekoj vrsti pravnog vakuma, pošto protokol nije produžen u poslednih dve i po godine.

Iako smo mišljenja da je jedan ovakav protokol veliki korak unapred u načinu upravljanja javnim resursima, i kao takav otvara potpuno nov način saradnje između nezavisnog/civilnog sektora i institucija, on nije postao pravilo, već polu završeni proces i izuzetak.

28 Autor rada bio je aktivno uključen u proces stvaranja ovog protokola kao i pregovore sa opštinom Novi Beograd, kroz projekat “Otvoreno o javnim prostorima” čiji je koordinator bio u udruženju građana “Građanske inicijative”

29 Za ilustraciju koje su potrebe za prostorima udruženja građana koja deluju na polju nezavisne kulturne scene u Srbiji, pogledati istraživanje “Vaninstitucionalni akteri kulturne politike u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji” od strane Predraga Cvetičanina iz Centra za empirijske studije kulture

PROTOKOL O POSLOVNO-TEHNIČKOJ SARADNJI

STRANE POTPISNICE PROTOKOLA:

1. Gradska opština Novi Beograd, sa sedištem u Beogradu, Bulevar Mihaila Pupina 167, u svojstvu nosioca prava korišćenja prostora, koju zastupa mr Miloš Petrović, zamenik predsednika opštine (u daljem tekstu: Opština)

2. ApsArt – centar za pozorišna istraživanja, sa sedištem u Beogradu, Pariske komune 10, 11070 Novi Beograd, MB: 17600818, ŠD: 91330; PIB: 104403664, račun broj 160-256717-08 kod Intesa banke a.d. Beograd, koju zastupa Izvršni direktor, Aleksandra Jelić u svojstvu partnerskog udruženja (u daljem tekstu: Partner)

3. Novobeogradska kulturna mreža, sa sedištem u Beogradu, Juriya Gagarina 221, koju zastupa Ana Vrbanec, direktor, u svojstvu faktičkog korisnika prostora (u daljem tekstu: Korisnik)

PREDMET PROTOKOLA: Ustupanje Velike sale Mesne zajednice Studentski grad Partnerskom udruženju za obavljanje kulturne delatnosti

Član 1.

Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je gradska opština Novi Beograd nosilac prava korišćenja prostora Mesne zajednice Studentski grad na adresi Narodnih heroja br. 30, Novi Beograd i da kao takva ima potpuno pravo raspolaganja i upravljanja ovom nepokretnosti. Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je Novobeogradska kulturna mreža faktički korisnik navedenog prostora.

Član 2.

Opština i Korisnik prostora zajedno ustupaju Partneru na korišćenje na šest meseci u periodu septembar 2011. godine – februar 2012. godine Veliku salu Mesne zajednice (u daljem tekstu Prostor) površine 87 kvadratnih metara i to svakim danom u nedelji, sem ponedeljkom, sredom i petkom nakon 18 časova. Strane potpisnice saglasne su u tome da najkasnije petnaest dana pred kraj navedenog vremenskog perioda razmotre mogućnost produžetka i revizije Protokola.

PRAVA I OBAVEZE OPŠTINE I KORISNIKA

Član 3.

Korisnik ustupa Prostor za realizaciju programa Partneru bez naknade za njegovo korišćenje. Korisnik snosi troškove tekućeg održavanja Prostora.

Član 4.

Korisnik ima pravo da Prostor ustupi za realizaciju programa i drugim udruženjima ili organizacijama, a uz prethodno pribavljenu saglasnost Opštine i Partnera. Korisnik ima obavezu da o gore navedenom obavesti Partnera mesec dana unapred pismenim putem. Opština i Korisnik se obavezuju da će nivo prava i obaveza svih organizacija u statusu Partnera biti jednak, odnosno da će se prema svima odnositi na isti način.

Član 5.

Opština i Korisnik imaju pravo da ovaj Protokol jednostrano raskinu ukoliko o raskidu Protokola pismeno obaveste Partnera mesec dana unapred.

Član 6.

Opština daje pismenu saglasnost na realizaciju šestomesečnog programa Partnera, najkasnije mesec dana pre početka realizacije programa, odnosno najkasnije petnaest dana po pribavljanju odgovarajućeg plana i programa aktivnosti Partnera za šestomesečni period, koji je Partner dužan da dostavi takođe pisanim putem. Izostanak navedene saglasnosti odlaže realizaciju programa Partnera.

Član 7.

Opština i Korisnik imaju pravo na uvid u aktivnosti koje Partner obavlja u Prostoru i to putem mesečnih izveštaja sastavljenih od strane Partnera, a koji se dostavljaju Opštini i Korisniku, kao i neposrednim uvidom u programe koji se realizuju u navedenom prostoru.

Član 8.

Korisnik ima pravo da koordinira proces sastavljanja rasporeda aktivnosti u Prostoru, bez mogućnosti žalbe Partnera, ukoliko to Partner i druge organizacije naznačene u Članu 10 ovog Protokola ne budu bili u mogućnosti da urade samostalno.

PRAVA I OBAVEZE PARTNERA

Član 9.

Partner se obavezuje da Prostor koristi za obavljanje kulturne delatnosti, kao i za druge srodne nekomercijalne aktivnosti koje će detaljno opisati u posebnom dokumentu – Planu i programu aktivnosti, koji čini sastavni deo ovog Protokola, a koji se dostavlja Opštini pre zaključivanja ovog Protokola, na način opisan u Članovima 6 i 13 protokola.

Član 10.

Partner se obavezuje da Prostor koristi zajedno sa Udruženjem „Kontekst“ sa sedištem u Beogradu, Đorđa Lobačeva 7, 11080 Zemun, MB: 17600818, koje zastupa Predsednica upravnog odbora, Vida Knežević kao i sa neformalnom grupom građana Scena Carina koju zastupa mr Nataša Milović (upisati podatke), a koji će sa Opštinom i Korisnikom takođe potpisati Protokole o poslovno-tehničkoj saradnji.

Član 11.

Partner se obavezuje da o Prostoru brine kao dobar domaćin, da omogući nesmetano korišćenje prostora u terminima u kojima mu nije dozvoljeno korišćenje prostora, kao i da će Prostor u tim terminima ostaviti u stanju koje neće remetiti aktivnosti Korisnika u Prostoru u okviru tih termina.

Član 12.

Raspored aktivnosti u Prostoru naznačen u Članu 8 biće predmet posebnog Protokola koji će biti potpisan između između Partnera i drugih organizacija koje će realizovati programe, a koje su naznačene u Članu 10.

Član 13.

Partner ima obavezu da 45 dana unapred Opštini i Korisniku dostavlja plan i program svojih aktivnosti za period u kome mu se Prostor ustupa na korišćenje.

Član 14.

Partner ima pravo da u Prostor unese i instalira svoja tehnička, scenografska i druga sredstva neophodna za obavljanje aktivnosti naznačenih u Članu 9 uključujući, ali se ne ograničavajući na rasvetna tela, kompjutere, audio-vizuelnu tehniku, scenografiju, kostime, praktikable, panele i dr. ako to ne remeti aktivnosti drugih organizacija, kao i korišćenje Prostoru od strane Korisnika u terminima koji nisu dodeljeni Partneru. Svaka takva aktivnosti iziskuje prethodnu pismenu saglasnost Korisnika prostora.

Član 15.

Partner je oslobođen troškova tekućeg održavanja Prostoru (troškova električne i toplotne energije i drugih srodnih troškova).

Član 16.

Partner nema pravo da upotrebljava Prostor u svrhe ostvarivanja komercijalne dobiti. Od stava 1 ovog Člana izuzeti su dobrovoljni prilozi, kao i naplata karata za programe koje realizuje Partner, kada su navedeni programi dostupni svim zainteresovanim građanima i građankama.

Član 17.

Partner može da u Prostoru izvede građevinske i druge radove kojima će Prostor priveni nameni za aktivnosti naznačene u Članu 9 uz saglasnost Opštine. Uslovi i način izvođenja građevinskih i drugih radova će biti regulisani posebnim ugovorom između Opštine i Partnera.

Član 18.

Partner je dužan da u svim medijskim i drugim javnim nastupima, a koji su u vezi sa programima koji se realizuju u Prostoru, naznači doprinos Opštine i Korisnika realizaciji programa.

Član 19.

Partner ima pravo da ovaj Protokol jednostrano raskine ukoliko o raskidu Protokola pismeno obavesti Opštinu i Korisnika meseca dana unapred.

Član 20.

Prilikom predaje Prostora Partneru od strane Korisnika sačinice se Zapisnik o primopredaji u kome će se konstatovati stanje objekta i inventara u njemu.

ZAVRŠNE ODREDBE

Član 21.

Ova Protokol je sastavljen u četiri (4) primerka, po dva (2) za svaku stranu. Strane su pre potpisivanja ovaj Protokol razumele te ga uz saglasnost volje i potpisuju.

U Beogradu
datum .

ZA KORISNIKA
ZA PARTNERA
ZA OPŠTINU

Literatura

1. "O komuni", Edvard Kardelj, Radnička štampa, Beograd 1981.
2. "Jačanje lokalne vlasti", više autora, Magna Agenda, Beograd 2002.
3. "Uporedna iskustva lokalnih samouprava", više autora, Magna Agenda, Beograd 2002.
4. "Sistem lokalne samouprave u Srbiji", Bogoljub Milosavljević, SKGO, 2005, Beograd
5. "Lokalna demokratija", više autora, editor Mijat Damjanović, Magna Agenda, Beograd 2002.
6. "Jačanje lokalne vlasti", više autora, Magna Agenda, Beograd 2002.
7. "An Upside-down View of Governance", Institute of Development Studies 2010
8. "Connecting Citizens to the State: Informal Local Governance Institutions in the Western Balkans", Khan Mohmand, S. and Mihajlovic, S. M. 2014.
9. "How low can you go? Rationales and challenges for neighbourhood governance." Lowndes, Vivien, and Helen Sullivan. Public administration, 2008
10. "Korak ka građanima: vodič kroz mesnu samoupravu u Srbiji", Srećko Mihajlović, CeSID, Beograd 2006.
11. "Rural Governance in Serbia", Pavlović Križanić, 2006.
12. "Neposredno učešće građana u upravljanju lokalnom zajednicom: Problemi, izazovi i preporuke za unapređenje procesa", više autora, OSCE, Beograd 2011.
13. "Neposredno učešće građana u donošenju odluka na lokalnom nivou vlasti u Srbiji", Jelisaveta Vukelić, Institut za sociološka istraživanja Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu, 2009.
14. "Novi ustavi i ustavne promene", Dimitrije Kulić, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 1974.
15. "Mjesne zajednice u Bosni i Hercegovini Izazovi i perspektive institucionalnog Razvoja", Analitika 2014.

Zakoni:

Zakon o lokalnoj samoupravi

Zakon o finansiranju lokalne samouprave

Zakon o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije

Zakon o lokalnoj samoupravi Crne gore

Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi Hrvatske

Linkovi:

“Model odluke o mesnim zajednicama”

<http://uom.me/wp-content/uploads/2010/04/ODLUKA-O-MJESNIM-ZAJEDNICAMA.pdf>
(Datum posete: 20.4.2017)

“The Partner State and the Solidarity Economy”

<http://www.geo.coop/story/partner-state-and-solidarity-economy>
(Datum posete: 20.11.2016.)

Zvanični sajt Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave

<http://www.mduls.gov.rs/>
(Datum posete: 12.10.2016.)

“Nebojša Zelenović – gradonačelnik po evropskoj meri”

<http://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-nedelje-nebojsa-zelenovic-gradonacelnik-po-evropskoj-meri/27890065.html>
(Datum posete: 3.8.2016.)

“Šta to beše mesna zajednica”

<http://www.republika.co.rs/462-463/17.html>
(Datum posete: 1.8.2016.)

Zvanična prezentacija mesne zajednice “Palić”

http://www.palic-palics.rs/local_gov.php?lg=sr
(Datum posete: 1.9.2016.)

“Sala mesne zajednice Studentski grad”

<https://kontekstprostor.wordpress.com/2011/06/20/sala-mesne-zajednice-%E2%80%99Estudentski-grad%E2%80%99C/>
(Datum posete: 10.10.2016.)

“Lokalne samouprave: izneverena subsidijarnost”

<http://www.masina.rs/?p=1509>
(Datum posete: 15.11.2016.)

“Mesna zajednica „Ovča“ za primer i lepše sutra”

<https://www.lobi-info.rs/mesna-zajednica-ovca-za-primer-i-lepse-sutra/>
(Datum posete: 1.10.2016.)

“Stanojev i Vemić: Pavliš primer dobre Mesne zajednice”

<http://evrsac.rs/index.php/vesti/item/5771-stanojev-i-vemic-pavlis-primer-dobre-mesne-zajednice>
(Datum posete: 10.9. 2016.)

